

Työstäkieltäytymisen feministisestä potentiaalista

KATARIINA YLI-MALMI

Kapitalismissa työ on normi. Työssäkäynti on luonnollista, koko elämä hahmottuu siitä käsin. Työn ulkopuolinen oleminen sitä vastoin on kapitalismille ohimenevä ei-oleminen tila. Tämän asetelman murtamiseksi *työstäkieltäytyjät* puhuvat yhteiskunnasta, jossa ”rehdisti” tehty työ, oma panos ja meriitit eivät määritä asemaamme, toimeentuloamme tai ihmissuhteitamme. Työstäkieltäytyminen hahmottuu tilana, jossa elämästä nauttiminen loputtoman tuotteliaisuuden sijaan on keskeisin lähtökohta olemisen järjestämiselle. Tässä puheenvuorossani viittaan työstäkieltäytyjistä puhuessani erityisesti *Työstäkieltäytyjän käsi-kirjan* (Kankila ym. 2019) esittelemiin ajatuksiin työstäkieltäytymisestä. Kirjan mukaan työstäkieltäytyjää voisi pitää kapinallisena, joka pyrkii vastustamaan pääoman valtaa ja käyttämään työvoimaansa kapitalistisen työn ja lisäarvontuotannon ulkopuolisiin tekemisen muotoihin. (Kankila ym. 2019, 208.)

Tässä puheenvuorossa tarkastelen kapitalismia yhteiskuntajärjestelmänä, joka markkinoiden, sääntelyn ja talouspolitiikan lisäksi ylläpitää myös moraalikäsitteitä, sosiaalisia suhteita ja valtiollisen vallan toimintaa. Ymmärrän kapitalismin marxilais-feminististä ja postkoloniaalisista traditioista käsin, jolloin kapitalismi näyttääyty yhteiskunta-, arvo ja talousjärjestelmänä, joka aina jo itsessään sisältää eriarvoistavia asetelmia. Näissä perinteissä kapitalismi nähdään rasistisena (Gilmore 2006), heteronormatiivisena (Butler

1998), luokkajärjestelmään perustuvana (Federici 1975), kyvykkyyttä korostavana (Kafer 2013) ja länsikeskeisenä (Kapur 2018; Spivak 1988) järjestelmänä. Kapitalismi ja siihen ehdottomasti kiinnittynyt palkkatyöinstituutio eivät kykene kannattelemaan kumouksellisten feministien ajamaa muutosta, koska kapitalismi hyötyy eriarvoistavista järjestelmistä.

Työstäkieltäytymisen tarkasteleminen on merkityksellistä näin jälkikapitalistisen murroksen partaalla, kun yhtäältä ilmastokatastrofi ja toisaalta työn prekarisoituminen ja eriarvoistuminen kiihdyttävät työinstituution kriisiytymistä. Palkkatyön murros näkyy silppu- ja pätkätöiden lisääntymisenä, edelleen jatkuvina sukupuolten välisinä palkkaeroina, tiettyjen alojen sukupuolistumisena ja hoivatyön kriisinä (Jyrkinen ym. 2020; Hansen ym. 2020; Mulinari ja Selberg 2013; Näre 2013). Myös koronapandemia, lisääntynyt automatisaatio, informaatiotulva ja teknologinen kehitys luovat haasteita palkkatyön yhteiskunnalliselle järjestämiselle. Teknologinen kehitys, informaatiiovirrat tai automatisaatio eivät itsessään asetu palkkatyöinstituutiota vastaan, mutta ne muuttavat sen luonnetta. Pääoman kerryttämisen keinot ja työläisten riiston tavat muuttuvat, kun esimerkiksi informaatiossa on kiinni enemmän pääomaa kuin materiaalisissa tuotteissa.

Palkkatyön murros tai viimeaikaiset työläisten lakot eivät kuitenkaan ole lisänneet työolojen parantamiseen tähtääviä toimia, vaan pikem-

minkin kiihdyttäneet lakkoilijoiden, työttömien ja pienituloisten kurittamista. Esimerkkejä tästä ovat lakko-oikeuden rajoittaminen, Juha Sipilän hallituksen aktiivimallin ”kuntouttavat tukitoimet” sekä nykyisen Marinin hallituksen esittämän aktiivimalli 2:n työttömien valvomista lisäävät toimenpiteet. Työinstituution kriisiytymisen hallitsemiseksi esitetyt ratkaisut tuntuvat poikkeuksesta niin vasemmiston kuin oikeistonkin riveissä tähtäävän täystyöllisyyteen. Työstäkieltäytyjät eivät jää odottelemaan tällaisen tavoitteen toteutumista, vaan poimivat kaikki käsillä olevat työkalunsa ja moukaroivat parhaillaankin palkkatyöstä vapaita koloja kapitalismin rakenteisiin.

Tässä hengessä avautuu vuonna 2019 julkaistu *Työstäkieltäytyjän käsikirja*. Sen mukaan työnantajan alaisuudessa tehdyssä palkkatyössä ei ole mitään luonnollista. Pikemminkin laiskottelu on niin ihmiselle kuin muillekin eläinlajeille ominainen ja mielekäs olotila. (Kankila ym. 2019, 14.) Työstäkieltäytyminen tähtää muutokseen niin yksilötasolla kuin myös laajemmin yhteiskunnallisesti. Jatkan *Työstäkieltäytyjän käsikirjan* ajattelua tuomalla osaksi keskustelua feministiset rampaontologiat (englanniksi *crip-theory*)¹ sekä autonomimarxilaisen feministisen teorian. Analyysini tarkoituksena on etsiä feministisesti määrittyviä työstäkieltäytymisen ja epätyön muotoja, jotka voisivat toimia kapitalismin työinstituutiota vastustavina voimina.

Käytän kehrittelemääni *epätyö*-termiä havainnollistamaan kapitalismin ylläpitämää keino-tekoista jaottelua yhtäältä toimiin, jotka määrittyvät työksi ja joista maksetaan palkkaa, ja toisaalta toimiin, jotka luokitellaan työn ulkopuolisiksi. Epätyö ei oikeastaan eroa palkkatyöstä millään tavoin. Epätyöstä ei vain kapitalismissa makseta korvausta. Epätyötä ovat esimerkiksi aktivismi, vapaaehtoistyöt, kotityöt, läheisistä huolehtiminen, palkattomat ylityöt, työharjoittelu ja myöhäiskapitalismille ominainen tiedonkeruu ja kommunikaatio, joita tuotetaan ilmaiseksi esimerkiksi erilaisilla sosiaalisen median alustoilla. Kapitalismi tarvitsee erottelua työn ja epätyön välillä, jotta riisto ja pääoman kasautuminen mahdollistuvat.

Epätyöstä, kuten hoiva- ja kotitöistä, on historiallisesti puhuttu uusintavana työnä, jota eri-

tyisesti naiset, rodullistetut ja kapitalismin muuten toiseuttamat subjektit ovat tehneet. Erottelu uusintavaan työhön ja palkkatyöhön on peräisin marxilaisesta teollisen kapitalismin teoriasta. Sillä pyrittiin hahmottamaan sukupuolitunutta työnjakoa yhteiskunnissa, joissa miehet sysättiin tehtäisiin ja naisten vastuulle jäi kodista ja lapsista huolehtiminen. Tätä jakaumaa on kapitalismissa perusteltu sen ”luonnollisuudella” ja naisten oletetulla hoivatyökäytöksellä. Feministinen työhön keskittyvä tutkimus on kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka uusintavan työn, epätyön, jättäminen taloudellisen järjestelmän ja voiton tavoittelun ulkopuolelle mahdollistaa sen luokittelemisen arvottomaksi (esimerkiksi Federici 1975; 2004). On kuitenkin selvää, että juuri epätyö – kuten hoivatyö – pitää yhteiskuntaa kassassa ja samalla mahdollistaa kapitalismin itsensä uusintamisen.

Epätyön yhteiskunnallisen merkityksen vähättely on tarkoittanut sitä, että työtä koskevat kamppailut ovat olleet feministisissä liikkeissä tärkeässä asemassa. Kapitalismissa epätyötä ei tunnusteta rahallisesti, ja juuri se tekee pääoman kasautumisen mahdolliseksi. Työnantajat hyötyvät, ja työn saamisen edellytyksenä ovat usein työajan ulkopuolella – epätyön ajalla – kehitetyt taidot ja kyvyt (Kankila ym. 2019, 26). Vaikka kapitalistinen talousjärjestelmä hyötyy epätyöstä, kytee epätyön merkityksellisuuden tunnistamisessa mahdollisuus kapitalismin keinotekoisien työnjaon horjuttamiseen.

Nykymuotoisessa myöhäiskapitalismissa immateriaalinen tietotyö on keskeinen epätyön muoto. Myöhäiskapitalismilla viitataan kapitalismin vaiheeseen, joka on muodostunut fordististen ja taylorististen tuotantotapojen merkityksen vähentyessä ja kapitalismin muuntuessa entistä enemmän tieto- ja kommunikaatiotyöksi 1960- ja 1970-luvuilta lähtien (Ganti 2014, 92; Weeks 2011, 55, 140). Tällaisessa yhteiskunnassa kommunikaatio, suhteiden luominen ja resurssien hankinta ovat kaikki työn kannalta välttämättömiä toimia, joita kuitenkin tehdään työajan ulkopuolella, korvauksetta, epätyönä. Myöhäiskapitalistisen työn kaikkialle liukuva luonne johtaa siihen, että ”työntekijän” määrittely on nykyään hankalaa.

Se, kenelle palkka tulisi työstä maksaa hämärtyy, kun tuotantoa tapahtuu koko ajan ja kaikkien toimesta. Näin raja palkkatyön ja sen ulkopuolisten toimien välillä paljastuu keinotekoiseksi.

Palkkottoman työn todellisesta merkityksestä huolimatta palkkatyön arvo on kapitalismissa kuitenkin niin suuri, että jopa työ, joka ylläpitää globaaleja riiston ja eriarvoisuuden suhteita, nähdään hyväksyttävämpänä kuin työstä pois jättäytyminen (Valencia 2018). Näin palkkatyöinstituution avulla määritetään yhteiskunnallisesti merkitykselliset tavat käyttää aikaa. Työn fetisointi johtaa tilanteeseen, jossa osa työstä on olemassa ainoastaan työn tekemisen tähden. *Työstäkieltäytyjän käsikirja* havainnollistaa tätä osuvasti:

Kapitalistisessa yhteiskunnassa työnä pidetään mitä tahansa toimintaa, joka tuottaa lisäarvoa työnostajalle. Niin sanottua talouskasvua luo kaikkein tehokaimmin se, että yksi palkkatyöläinen kaataa öljyä mereen ja toinen yrittää kerätä sen pois. Näin syntyy kaksinkertainen määrä ”työpaikkoja”. (Kankila ym. 2019, 16–17.)

Toisin kuin älyvapaa palkkatyö, epätyö voi olla itsessään merkityksellistä toimintaa, joka ei ole sidoksissa pääoman kerryttämisen logiikkaan. Epätyö voi tapahtua sen itsensä tähden, mutta palkkatyötä on tehtävä paikan ansaitsemiseksi yhteiskunnassa.

Mistä kieltäydymme, kun kieltäydymme työstä

Eriarvoisuus kapitalismissa mahdollistuu, kun kapitalistit kykenevät alistamaan työläisten voimat omaan käyttöönsä. Tällöin yksi työläisten keino vastustaa kapitalismia on kieltäytyä luovuttamasta työvoimaansa kapitalismin tarpeisiin. (Kankila ym. 2019, 204.) Työläisistä puhuessani voisin yhtä hyvin puhua epätyöläisistä, työttömistä työläisistä tai työstäkieltäytyjistä. Nimikkeet viittaavat kapitalismin tuotantomekanismeja ja riistoa vastustaviin toimijoihin, jotka eivät usko työvoiman ontologisesti kuuluvan kapitalismille. Työstä ei siis kieltäydytä, koska tekeminen itsessään olisi torjuttavaa, vaan koska tapa, jolla työ kapi-

talismissa järjestetään, on ongelmallinen. Työstäkieltäytymällä kritisoidaan kaikkea palkkatyötä aina tehdastyöstä taiteen tekemiseen, sillä tarkoituksena on osoittaa, kuinka työ kapitalismissa asettaa työtä toiselle tekevän alistaiseen asemaan suhteessa työnteettäjään, rahanomistajaan, kapitalistiin. Työstäkieltäytyjätkin tunnistavat, että palkkatyö voi yksilötasolla tuottaa ilon ja merkityksellisyyden kokemuksia. Koska työ kuitenkin on kapitalismin tarvitsema riiston mekanismi, sitä ei voida pitää neutraalina asiana. Kirjassaan *The Problem with Work* Kathi Weeks (2011, 97) esittää, että jos kapitalismia kasassa pitävä voima on työ, silloin paras keino haastaa kapitalistinen rakennelma on nimenomaan kyseenalaistaa työinstituutio.

Palkkatyöinstituution ongelma kiteytyy työstäkieltäytymisen näkökulmasta sen valtaan uusintaa alistussuhteita, ylläpitää eriarvoisuutta sekä riistää työläisten aikaa ja resursseja. Silvia Federici (2018, 1395–1395) – joka 1960-luvulta lähtien on vaikuttanut autonomimarxilaiseen ajattelun, tutkinut yhteyksiä noitavainojen, patriarkaalisten arvojen, kapitalistisen siirtymän ja luokkataistelujen välillä – toteaa, että työstäkieltäytymisessä on voimaa, joka tulisi suunnata ensi sijassa kapitalismin toimintalogiikan, pääoman kerryttämisen, torjumiseen. *Työstäkieltäytyjän käsikirjassa* hahmotellaankin myös ajatusta siitä, kuinka työhön ja pääoman kerryttämiseen käytetty aika voitaisiin kapitalismin ulkopuolisissa tiloissa käyttää toisenlaisiin toimiin. Työstäkieltäytymisen ymmärtäminen toimintana, joka pyrkii torjumaan kapitalismin *logiikkaa*, on tärkeää, kun huomioidaan, ettei esimerkiksi hoivatyötä tekevälle työstä pois jättäytyminen välttämättä ole mahdollista sen potentiaalisesti vaarantaessa toisten ihmisten elämän. Tästä syystä työstäkieltäytymistä onkin hedelmällistä ajatella laajemmin kuin vain yksittäisten työläisten mahdollisuutena jättäytyä pois palkkatyöstä.

Työstäkieltäytyjän käsikirjassa kirjoitetaan, että ”[t]yöstäkieltäytyjät pitävät tekemisestä. Toimeliaisuus on mukavaa ja luominen hauskaa. ’Työ’ on kuitenkin tekemisen surkastunut tavaramuoto.” (Kankila ym. 2019, 9.) Tekeminen itsessään, paremmin luominen, erotetaan työstäkieltäy-

tymisen retoriikassa siitä, mitä työ kapitalismille merkitsee. Erottelu luomisen ja kapitalistisen palkkatyön välillä mahdollistaa työn merkityksellisyyden kyseenalaistamisen. Marxilaisten feministien analyysin mukaan juuri se, että työläiset vieraannutetaan työn tuloksista, auttaa heitä näkemään palkkatyön ja työnjaon keinotekoisuuden, toisin sanoen sen, että työ on järjestetty kapitalististen tarkoitusperien mukaan (Federici 2004; Dalla Costa ja James 1971). Keinotekoisuuden myöntäminen paljastaa kapitalismin tarvitseman eriarvoistamisen logiikan, jossa ihmisarvo ja yhteiskunnallinen asema määrittyvät tehtyä työtä vasten. Työstä kieltäytyttäessä kieltäydyttäänkin ajattelemasta oikeutta olemiseen, elämiseen tai ihmisarvoon ainoastaan jonakin, joka saavutetaan palkkatyötä tekemällä. Väitän, että kieltäytyminen työstä on kieltäytymistä kapitalistisen alistussuhteen jatkamisesta. Työstäkieltäytymistä voidaan näin pitää tarkastelu- ja toimintametodina, jota käyttämällä voidaan havaita kapitalistisen rakennelman mielettömyys ja nähdä elämän mahdollisuudet muulla tavoin kuin tehtyä työtä vasten.

Autonominen marxismi ja feministinen työstäkieltäytyminen

Feministisen työstäkieltäytymistä käsittelevän keskustelun juonteita näkyy ainakin autonomi-marxilaisessa feminismissä, jonka tunnetuimpia virtauksia on 1960- ja 1970-luvuilla vaikuttanut Wages for Housework -liike. Sen autonomi-marxilainen retoriikka kritisoi työinstituutiota ja toisen aallon valtavirtaista feminismiä (Dalla Costa ja James 1971; Federici 1975; Weeks 2011). Siinä missä toisen aallon valkoiset, keskiluokkaiset feministit näkivät palkkatyön keinona vapautua patriarkaalisesta yhteiskunnan sukupuolittuneista rakenteista, autonomifeministit ymmärsivät työn itsessään arvoja asettavana, olemisen tapoja määrittävänä ja riistoa ylläpitävänä instituutiona. Tällöin pelkkä pääsy palkkatöihin ei voinut toimia ratkaisuna feminismin esiin nostamiin ongelmiin: ”Palkkatyön tavoittelemisen ei ollut varteenotettava tapa kieltäytyä kotitöistä, sillä liukuhintaan kahlehtiminen ei vapautta keittiön

lavuaarin ikeestä.” (Weeks 2011, 124, suomenos minun.) Autonomifeministien ohella toki myös postkoloniaaliset ja mustat feministit ovat kritisoineet toisen aallon valtavirtaista feminismiä elitistisestä ja monoliittisesta naiskäsitteestä (Mohanty 1984, 333–334). Valkoisen naiseliitin vaatimus palkkatöistä näyttäytyi mustille ja ruskeille naisille järjettömänä, olivathan he rasistisen yhteiskuntajärjestelmän tähden jo kiinni kodin ulkopuolisessa työssä (Crenshaw 1989, 156).

Autonomifeminististä vastarintaa voisi ajatella ikään kuin eri suuntiin kasvavana köynnöksenä, jonka runkona on *vaatimisen praktiikka*. Autonomifeministeille vaatiminen itsessään on poliittista toimintaa, jota harjoittamalla ollaan kiinni vallankumouksen ytimessä (Weeks 2011, 33). Vaatiminen tarkoittaa konkreettisten muutosehdotusten esittelemisen lisäksi tilaisuutta tarkastella kriittisesti kapitalistista työyhteiskuntaa ja erityisesti naisten asemaa siinä (mt. 127). Keskeistä on ymmärtää kapitalismi rakennelmaksi, joka määrittää ja ohjaa olemisen tapojamme niin perhe- kuin työinstituutionkin avulla pääoman kerryttämiseen tähtäävään yhteiskuntajärjestelmään sopiviksi. Wages for Housework -liikkeen manifestina pidetyn tekstin *Women and the Subversion of the Community* kirjoittaneet Mariarosa Dalla Costa ja Selma James kirjoittavat työläisnaisten kamppailuista seuraavasti:

Kuten ammattiliitto myös perhe suojelee työläistä, mutta tavalla, joka varmistaa, ettei hänestä voi koskaan mitään muuta tullakaan kuin työläinen. Juuri tästä syystä työväenluokkaisten naisten kamppailu perheinstituutiota vastaan on kamppailuista kaikkein olennaisin. (Dalla Costa ja James 1971, 25, suomenos minun).

Wages for Housework -liikkeen ajattelun ongelmakohtana on sen sisäinen ristiriita. Samanaikaisesti, kun liike vaatii koko palkkatyöinstituution lakkauttamista, se nimittäin pyrkii ulottamaan kapitalistisen palkkatyöinstituution logiikan koti-töihin. Weeks (2011) mukaan kaiken tekemisen luokittelu palkkatyöksi osittain vahvistaa palkkatyöinstituution asemaa ja kodin piirissä tapahtuvaa työnjakoa. Samalla se tukee tekemi-

sen mielekkyyden kiinnittymistä maksettuihin korvaukseen. (Mt., 128, 137.) Wages for Housework -aktiiville koti- ja hoivatoiden muuttaminen palkallisiksi, näiden töiden määrittelyminen välttämättömiksi (ei naisten ”luonnolliseksi” kutsu- mukseksi) sekä hoiva- ja kotitöiden sukupuolittu- neen jakautumisen haastaminen olivat kuitenkin tärkeitä askeleita matkalla kohti kapitalistises- ta työinstituutiosta vapaata yhteiskuntaa (Dalla Costa ja James 1971; Federici 1975). Liikkeen mu- kaan nämä vaatimukset osoittivat, että kotityöt ovat erottamaton osa lisäarvon tuotantoa ja ettei kaikki työ tapahdu palkallisella työajalla (Weeks 2011, 120–122). Työstäkieltäytymällä, vastusta- malla kapitalismia kasassa pitävää rakennelmaa, työläiset siis kykenevät ottamaan haltuun palkka- työstä vapautuvat voimansa. Työläiset eivät keski- luokan tavoin ole mukautuneita kapitalismin toi- mintatapoihin, joten he pystyvät kapitalismista vieraantumista kiihdyttämällä haastamaan kapi- talistiseen palkkatyöhön kuuluvaa alistussuhdet- ta (mt., 13).

Rampaontologinen epätyön asento

Ajatukseni epätyöstä *asentona* pohjaa Eetu Virenin *Vallankumouksen asennot* -kirjaan (2021). Virenin teos käsittelee taiteen politisoimista Bertolt Brechtin ja Walter Benjaminin teoreettisen ja taiteellisen työn kautta. Viren tarkastelee taiteen ja kumouksellisten toimien yhteyttä sekä taiteen poliittisia mahdollisuuksia myöhäiskapitalismissa. Hän kirjoittaa:

Brechtin mukaan tarvitaan keveyttä ja nautintoa, hyvää asentoa, koska vain ne lisäävät kykyämme ja haluamme tulla vallankumoukselliseksi. Nautinto ei ole millään tavoin ristiriidassa kriittisen asenteen eikä ajattelun kanssa vaan päinvastoin: ainoastaan kapitalistiset valtasuhteet, oppimisen muuttaminen ulkoiseksi pakoksi ja nautinnon ulkoistaminen viih- deteollisuudelle, luovat tilanteen, jossa ne voidaan käsittää toisiinsa nähden erillisinä. (Viren 2021, 141–142.)

Ajatus vallankumouksellisuudesta, tässä tapauk- ssa työstäkieltäytymisestä tai epätyöstä, tietyn-

laisena nautinnon asentona tulee lähelle rampa- ontologisesti määrittyvää vastarintaisuutta. Rampaontologiat ottavat haltuun rampuuden käsitteen ja ymmärtävät sen laiskottelun ja levon – kapitalismin silmissä mitääntekemättömyyden – ohella itsessään kapitalismin keho-, tuottavuus-, ja työnormeja torjuvana asentona (Hamraie ja Fritsch 2019; Kafer 2013; Taylor 2004). Ennen kuin päästään tutkimaan rampuutta kumouk- sellisena asentona, on kuitenkin syytä tarkastella kapitalistisen järjestelmän suhdetta sairauteen ja vammaisuuteen. Rampateoreetikko Alison Kafer (2013, 25) käsitteellistää tätä ajallisuuden kautta. Kaferin mukaan sairaudesta, oireista ja vammai- suudesta puhutaan lähes aina ajallisin termein: ohimenevä, krooninen tai parantuva. Samalla sairauteen ja vammaisuuteen liitetään parantu- misen pakko. Vammaisen tai sairaan ihmisen on aina toivottava parannusta – vaikka ihmeperantu- mista – tai kaivattava menetettyä tervettä men- neisyyttään (Kafer 2013, 44). Rampaontologisesti onkin keskeistä tunnistaa, että vammaisuus on itsessään kapitalismin tarvitsema kategoria. Vain eriarvoisuudelle rakentuva yhteiskuntajärjestel- mä, jossa hyödyn ja lisäarvon tuottaminen ovat selviytymisen edellytyksiä, tarvitsee kategorioita kuten ”sairaat” tai ”vammat”. Tällainen katego- risointi on keino asemoida tietyt ruumiit ja mie- let työkyvyttömiksi ja normatiivisen aikajan- an ulkopuolelle – ja näin riistettäviksi. (Taylor 2004, 35–36.) Kuvataiteilija ja rampateoreetikko Sunny Taylor kuvaa riiston tarkoittavan vammaisten ih- misten tapauksessa esimerkiksi keskivertoa pie- nemmän palkan maksamista tai laitokseen sulke- mista. Hoivakotien vuodepaikkojen täyttäminen on taloudellisesti tehokas keino uuttaa lisäarvoa vammaisista ihmisistä – hoivakodit kääri- vät voittoa jokaisesta täytetystä pedistä. (Mt., 39.)

Rampaontologinen kumouksellisuus asettuu parantumisen pakkoa vastaan, kieltäytyy hyväk- symästä ajatusta vammaisuuden ”korjaamisesta” tai vammaisuuden näkymättömäksi tekemisestä yhteiskunnallisella tasolla. Tällainen vastarintai- suus tarkoittaa rampuuden kuvittelua osaksi ajat- tomuutta ja sellaisia elintiloja joihin rammoilla ei nykyisin ole pääsyä. Tämä on keskeistä, kun kapi- talismi nimenomaan haluaa sulkea vammaiset

ruumiit ja mielet tulevaisuuksien ulkopuolelle (Kafer 2013, 46). Kaferin käsite *rampa-aika* pyrkii osoittamaan, kuinka kieltäytymällä uhraamasta ruumistamme työnteolle ja valjastamalla sen sijaan voimamme itsestä huolehtimiseen, lepoon, nautintoihin ja iloihin – siis olemalla kapitalismin silmissä tekemättä mitään – nakerramme tätä mielettöntä rakennelmaa (Kafer 2013, 39). *Rampa-ajassa* kieltäydymme kapitalismin funktionaalisuudesta, tuottavuudesta ja tietynlaisesta aktiivisuudesta. Kaiken mitä teemme ei tarvitse palvelulla kapitalistista toimintaa, vaan olla ja tehdä voi myös toisenlaisella aikajanalla ja ainutkertaisen nautinnon kokemusten saavuttamiseksi (Kafer 2019, 17–19).

Sen lisäksi, että rampaontologiat ehdottavat varteenotettavia epätyön asentoja, osoittautuu edellisen kaltainen ajallisuuden käsite hyödylliseksi, kun tarkastellaan kapitalismin suhdetta epätyöhön. Kapitalismin voisi sanoa suhtautuvan epätyöhön juuri niin kuin se suhtautuu vammaisuuteen ja sairauksiinkin: ajallisuuden kautta. Kapitalismissa työnteon tilan tulisi olla pysyvä ja epätyön ohimenevä. Näin on nimenomaan silloin, kun epätyö on irtautumista palkkatyöstä. Hoivan suhteen tilanne on mutkikkaampi. Kapitalismi ei kiellä hoivan tarvetta, mutta hoivan lisäksi – nimenomaan palkkatyön ulkopuolisen hoivan – on tehtävä palkallista työtä. Kapitalismissa tunnustettuja työnteon ulkopuolelle jättäytymisen muotoja ovat vain ajalliselta kestoltaan rajatut tai työvoiman uusintamiseen suuntautuvat tauot, kuten vanhempainvapaa, opintovapaa tai eläke. Myös pääomatuloilla eläminen kuten sijoittaminen on sallittua, mutta se onkin oikeastaan pääoman ja riiston logiikan huipentuma.

Kapitalismille epätyöllä ei ole suoraa taloudellista arvoa, sillä se ei kerrytä pääomaa samaan tapaan kuin palkkatyö. Kapitalismissa vapaa-aikakin ansaitaan ainoastaan työtä tekemällä. Vapaa-ajallakin tulisi olla tarkoitus, kuten itsensä kehittäminen, kyvykkyyden lisääminen, uusien taitojen hankkiminen tai aktiivinen palautuminen. Vapaa-ajan tarkoituksena on aina työkyvyn palauttaminen kapitalismin edellyttämälle tasolle (Weeks 2011, 49). Juuri tästä syystä kapitalismia kauhistuttaa laiskottelu – ja kapitalismissa lä-

hes kaikkia epätyön muotoja nimitetään laiskotteluksi. Se on moralistinen käänös, joka tekee työtä tekevästä kunnollisen subjektin ja epätyöläisestä lusmuilevan, siksi tuomittavan. Se, mitä kapitalismi nimittää laiskotteluksi, ei välttämättä tarkoita sitä, ettei tehtäisi yhtään mitään, laiskottelu ei vain tuota kapitalismille yhtään mitään. Tästä syystä epätyön voima kätkeytyy tähän kapitalismia raivostuttavaan tyhjäätoimittamisen asentoon. Se on asento, josta käsin kapitalismin ylläpitämien arvojen luonnollisuutta voi kyseenalaistaa.

Jos kapitalismi pakottaa jatkuvaan lisäarvoa tuottavaan tekemiseen, ehkä laiskottelun kumouksellisuutta voi ajatella leikkisänä ja nautinnollisena halujen ilmaisuna, joka kieltäytyy lisäarvon tuotannosta. Laiskottelijan, tyhjäätoimittajan, epätyöläisen, työstäkieltäytyjän ja ramman asento, toisin olemisen asento kieltäytyy siitä, mitä kapitalismi ruumiilltamme ja olemiseltamme vaatii, ja näin se myös paljastaa, miten kapitalismi määrittelee merkityksellisyyden ja kenellä on kapitalismin piirissä oikeus elää.

Ruumis epätyön tapahtumapaikkana

Kapitalismi paljastuu pakkomielteiseksi ruumiiden ja niiden olemisen tapojen kontrolloijaksi. Se pakottaa ruumiit palkkatyöinstituution avulla tietynlaisiin olemisen tapoihin. Ruumiiden kontrolloiminen on Federicin (2004, 135) mukaan kapitalismissa välttämätöntä, sillä niin työvoima kuin vastarintakin paikantuvat ruumiisiin. Jotta kapitalismi kykenisi määrittelemään elämän merkityksellisyyttä ja päämääriä, sen on rikottava ruumiiden ainutkertaisia kokemuksia estämällä niitä liikkumasta tarpeidensa ja halujensa mukaisesti. Kapitalismille ongelma ovat ei-normatiiviset ruumiit, sillä kapitalismille yhteiskunnallinen hyöty ja merkityksellisyys määrittävät kapea-alaisesti, tietynlaisen työn tekemisen, loputtomaan kilpailun, lisäarvon tuottamisen ja pääoman kerryttämisen kautta (Taylor 2004, 43). Näin norminmukaista ruumista määrittävät rakenteet, kuten cis-normatiivisuus tai vammattomuus, mahdollistavat ei-normatiivisten ruumiiden luokittele-

misen sopimattomiksi ja näin riistettäväksi. Niin rampaontologioiden kuin työstäkieltäytymisenkin ytimessä on painottaa, ettei kykenemättömyyden sopeutua palkkatyön ikeeseen tulisi johdattaa yhdenkään subjektin luokitteluun merkityksettömäksi tai hyödyttömäksi (mt., 40; Kankila ym. 2019, 169).

Juuri tämä edellä mainittu merkityksettömyyden tai hyödyttömyyden ajatuksen torjuminen tekee jokaisesta ruumiista sopivan epätyön tapahtumapaikan. Erilaisten ruumiiden tarpeiden ja halujen tunnistamisesta tulee kumouksellisen työstäkieltäytymisen lähtöpiste. Jotta vammaiset, työttömät, rodullistetut, queerit tai muuten kapitalistisen normatiivisuuden ulkopuolelle sijoittuvat ruumiit voidaan tunnustaa arvokkaiksi yhteiskunnalle ja yhteisöille välttämättömiksi, on elämän merkityksellisyuden kiinnittyminen kapitalistiseen palkkatyöhön murrettava. Tätä ruumiiden toisinolemista, vastarintaisuutta, voi ajatella queer-teoreetikko Jack Halberstamin hahmottelemalla queer-subjektin avulla:

[T]ässä kohtaa meidän tulee tarkastella reivaajia, klubinuoria, HIV-positiivisia barebackerseja, seksityöläisiä, kodittomia, huumeiden käyttäjiä ja työttömiä. Näitä ihmisryhmiä voitaisiin kaikkia nimittää ”queer-subjekteiksi” heidän joko tarkoituksella, vahingossa tai selviytyäkseen valitsemiensa elämäntapa-
paratkaisujen tähden. He elävät muun kaupungin nukkuessa; tiloissa (mukaan lukien fyysiset, metafyysiset ja taloudelliset tilat), jotka muu kaupunki on hylännyt; ja työskentelevät areenoilla, jotka muiden elämässä on rajattu ainoastaan yksityisyyden ja kodin piiriin kuuluviksi. (Halberstam 2004, 10, suomennos minun).

Halberstamin queer-subjekteiksi nimittämät ruumiit ottavat epätyön asentoja. Toisin oleminen on läsnä queer-subjektien, työstäkieltäytyjien ja epätyöläisten tietoisesti, tahattomasti tai välttämättömyyden pakosta muodostuneissa elämäntavoissa. Kuten Gayatri Chakravorty Spivak (1988) osoittaa, alistetuilla subjekteilla (englanniksi *subaltern other*) on aina jo ääni ja valta toimia, vaikka kapitalismi, patriarkaatti tai läntinen hegemonia ei sitä tunnustaisikaan. Niin ei myöskään epätyön

todeksi tuleminen odota kapitalismin purkautumista, vaan vastarintaa toteutetaan koko ajan kapitalismista huolimatta ja sen murtumisessa.

Samaan aikaan, kun tunnistan ruumiit itsessään epätyön tapahtumapaikoiksi, ymmärrän kuinka kaikkien ruumiiden haluja ja tarpeita, saati niiden mitään tekemättömyyttä tai toimettomuutta, ei kapitalistisessa yhteiskunnassa tulkitata tasavertaisesti. Seksityöntekijöiden oikeuksista kirjoittavat Molly Smith ja Juno Mac (2019, 98–99) viittaavat kirjassaan juuri tähän, erilaisten ruumiiden toimettomuuden eriäviin luokitteluihin. Kun normiin ja hegemoniaan sulautuva ruumis laiskotellessaan tulkitaan joko neutraaliksi tai tietoisesti vastarintaa toteuttavaksi, kodittomat ei-mitään tekevät, norakoilevat mustat teinit tai vammaiset laiskottelijat tulkitaan useammin häiriötekijöiksi, jopa kuvottaviksi, julkista tilaa loukkaaviksi ja sieltä poistettaviksi (mt.). Kaikkien ei kapitalistisessa yhteiskunnassa ole mahdollista ottaa epätyön asentoa haltuun samalla tavoin. Koska toisin oleminen, mitään tekemättömyys tai ruumiiseen itseensä paikantuva vastarinta ei ole kaikille valinta, ei sitä myöskään voida pitää kaikille samalla tavoin turvallisena tai houkuttelevana keinona tehdä vastarintaa.

Kapitalismi itse pakottaa osan subjekteista aina jo valmiiksi elämään toisin, samaan aikaan kun hegemoniaan sulautuville toisin oleminen on valinta. Sitä, miten pakotettu toisin oleminen vaikuttaa marginalisoituihin subjekteihin, ei tule huolettomasti sivuuttaa. On syytä edelleen pohtia, kuinka voimme pitää kodittomien, vammaisten tai seksityöläisten julkista toisin olemista tai mitään tekemättömyyttä epätyön tapahtumapaikkana, jos se ei ole näille subjekteille valinta vaan välttämättömyys tai pakko. Halberstamin ajatusta seuraten toisin oleminen – vaikka se ei olisikaan valinta – tuottaa joka tapauksessa murtumia kapitalismin järjestykseen. Toisaalta ruumiiden epätyön tapahtumapaikoiksi muovautuminen ei ole vapaata eriarvoisuuksien kehästä, onhan se toisille oma valinta ja toisille ainoa tapa hengissä selviämiseksi. Subjektien pakotetun eriarvoistumisen vuoksi ajattelenkin eri ryhmien välille muodostuvan solidaarisuuden olevan keskeisessä asemassa epätyön vastarintaa raken-

nettaessa. Voisiko se, että teen valinnan ja annan ruumiini muodostua epätyön tapahtumapaikaksi, kuljettaa minut lähemmäs niitä ruumiita, joille epätyöläisyys ei ole valinta? Kuinka tämä voisi lisätä eri ryhmien välisen solidaarisuuden mahdollisuuksia? Kuinka solidaarisuus, ruumiiden eroista huolimatta – tai juuri niiden tähden – voidaan valjastaa kapitalismia murtavaksi voimaksi?

Työstäkieltäytymisen potentiaalista

Kun ruumiista tulee epätyön tapahtumisen paikka, rampaontologinen kieltäytymisen retoriikka kohtaa autonomifeministisen vaatimisen praktiikan. Rampaontologisesti voimme kieltäytyä uskomasta, että pohjimmiltamme kuulumme kapitalismiin ja että palkkatyöinstituutiosta olisi mitään välttämätöntä tai luonnollista. Kieltäytymistä seuraa autonomifeministinen vaatimus epätyön asentojen ottamisesta, jotta toisenlaiset tekemisen ja olemisen tavat tulisivat todeksi. Kieltäytymisen ja vaatimisen yhteen kietoutuminen paljastaa kapitalismin olevan historiallinen rakennelma, sen luonnottomuuden sekä mahdollisuudet järjestää yhteiskunnallinen oleminen toisin. Epätyön tilassa tunnustetaan jokaisen subjektin olemassaolon olevan jo itsessään tarpeeksi. Tilaa yhteiskunnassa ei tarvitse ansaita palkkatyöllä tai muillakaan keinoilla. Keskiössä on mielekäs elämä, ei tuottavuus. Epätyön tilassa tunnustetaan jokaisen ihmiselämän ainutkertaisuus, halujen ja tarpeiden täyttymyksen merkityksellisyys ja erojen olennaisuus. Epätyön yhteiskunta ei ole kiinnostunut ihmisyyden yhdenmukaistamisesta vaan elintilan ja mahdollisuuksien laajentamisesta. Epätyön yhteiskunta on varsin kunnianhimoinen. Se ei tyydy siihen mitä kapitalismi (epä)työläisille tarjoaa.

Minusta meidän olisi syytä nähdä työstäkieltäytyminen niin, että tärkeintä ei ole jokaisen yksittäisen epätyöläisen kyky harjoittaa työstä poistautumista juuri tässä ja nyt. Sen sijaan keskeistä on työstäkieltäytymisen potentiaali tuoda esiin ne rakenteet ja arvot, joita rahanomistajien pääoman kerryttämiseen tähtäävän yhteiskuntajärjestelmän ylläpito edellyttää. Työstäkieltäytymistä voi pitää samanaikaisesti kieltäytymisenä kaikesta ja ei mis-

tään työstä, kun ongelman ymmärretään olevan nimenomaan kapitalistisessa työinstituutiosta ja sen ylläpitämissä arvojärjestelmissä, ei tekemisessä itsessään (Kankila ym. 2019, 9). Parhaimmillaan työstäkieltäytyminen on jatkuvaa neuvottelua nautinnollisen asennon ottamisen, tekemisen tapojen itsensä muovaamisen, kapitalistisen logiikan kaihtamisen ja ei-kapitalististen epätyön tilojen määrittämisen välillä. Työstäkieltäytyminen tapahtuu kapitalistisessa yhteiskunnassa, mutta aina sitä vastaan, sen rajamailla, jälkikapitalistisissa murtumissa. Se on hallitsemattomaksi tulemistä. Työn tiukka ja arvottava määrittely vangitsee luomisen voimat palkkatyön ikeeseen. Hallitsematon epätyön asento on sitä vastoin loputtoman luomisen ja ainutkertaisen olemisen tila, jossa tekeminen saa määrittyä toisin kuin palkan, lisäarvon ja tuottavuuden kautta.

Työstäkieltäytyminen pyrkii samanaikaisesti sekä avaamaan mahdollisuuksia epätyöläisen omille haluille ja tarpeille että kartoittamaan eikapitalistisia järjestäytymisen keinoja. Näin määriteltynä epätyöläinen on kumouksellinen, joka toivoo jokaisen toteuttavan työstäkieltäytymistä omista haluistaan ja nautinnoistaan käsin kapitalismin ulkopuolista logiikkaa seuraten. Samalla on kuitenkin tunnistettava lähtökohtainen eriarvoisuus sen suhteen, kenelle tämä on mahdollista, ja keiden epätyö voi olla omista haluista ja nautinnoista nouseva valinta ja keiden ei. Epätyön asento konkretisoituu, kun luominen ja tekeminen tunnustetaan itsenäisiksi voimiksi, jotka ainoastaan kapitalismissa kiinnitetään työinstituutioon. Palkkatyön sijaan tekemisen on mahdollista kohdistua ihmisiä, muita olevia ja planeettaa hyödyttävään toimintaan, kuten ilmastokatastrofin torjumiseen, antirasistiseen toimintaan, hoivaan, yhteisöjen ja yhteisöllisyyden luomiseen, taiteen tekemiseen, nautintoihin, laiskotteluun, keskusteluihin, ympäristössä oleiluun, nautinnolliseen seksiin, siis elämiseen elämisen itsensä tähden. ■

FM KATARIINA YLI-MALMI on taiteilija ja kirjoittaja Helsingistä.

VIITTEET

- 1 Vammaistutkimuksen haara, joka ottaa rampa-sanan haltuun ja teorioi rampuuden mahdollisuutta vastustaa normatiivisia olemisen tapoja.
-

KIRJALLISUUS

- Butler, Judith (1998) "Merely cultural?". *New Left Review* 52/53, 265–277.
- The Combahee River Collective (1997) "A Black feminist statement". Teoksessa Linda Nicholson (toim.) *The second wave: a reader in feminist theory*. Routledge, New York, 63–70.
- Dalla Costa, Mariarosa ja James, Selma (1971) *Women and the Subversion of the Community*. Rome, Petroleuse Press.
- Federici, Silvia (1975) *Wages against Housework*. Bristol, Falling Wall Press.
- (2004) *Caliban and the Witch*. New York, Autonomedia.
- (2018) "On reproduction as an interpretative framework for social/gender relations". *Gender, Place & Culture* 25:9, 1391–1396.
- Gilmore, Ruth Wilson (2006) *Golden gulag: prisons, surplus, crisis, and opposition in globalizing California*. Berkeley, University of California Press.
- Halberstam, Jack (2004) *In a queer time and place: transgender bodies, subcultural lives*. New York, New York University Press.
- Hamraie, Aimi ja Fritsch, Kelly (2019) "Crip technoscience manifesto". *Catalyst: Feminism, Theory, Technoscience* 5:1, 1–34.
- Hansen, Lise Lotte; Dahl, Hanne Marlene & Horn, Laura (2022) *A Care Crisis in the Nordic Welfare States?: Care Work, Gender Equality and Welfare State Sustainability*. Bristol, Bristol University Press.
- Jyrkinen, Marjut; Väkiparta, Maria & Lämsä, Anna-Maija (2020) "Care and Gendered Work in Reception Centers in Finland". *Equality, Diversity and Inclusion* 39:2, 166–180.
- Kafer, Alison (2013) "Time for Disability Studies and a Future for Crips". Teoksessa *Feminist, Queer, Crip*. Bloomington, Indiana University Press, 25–46.
- (2019) "Crip Kin, manifesting". *Catalyst: Feminism, Theory, Technoscience* 5:1, 1–37.
- Kankila, Anna; Viren, Eetu; Salmenniemi, Harry; Meriläinen, Heidi; Kilpi, Joel; Ekholm, Johannes; Maunuksela, Klaus Lumi; Poser, Lasse; Haglund, Mia & Purokuru, Pontus (2019) *Työstäkieltäytyjän käsikirja*. Helsinki, Into Kustannus.
- Kapur, Ratna (2018) *Gender, Alterity and Human Rights*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing Limited.
- Mohanty, Chandra Talpade (1984) "Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses". *Boundary 2* 12/13:1, 333–358.
- Mulinari, Paula & Selberg, Rebecca (2013) "Intersectional Directions in Working Life Research – a Proposal". *Nordic journal of working life studies* 3:3, 81–98.
- Näre, Lena (2013) "Ideal workers and suspects: Employers' Politics of Recognition and the Migrant Division of Care Labour in Finland". *Nordic Journal of Migration Research* 3:2, 72–81.
- Smith, Molly ja Mac, Juno (2020) *The Revolting Prostitutes: The Fight for Sex Workers' Rights*. 2nd edition. London, Verso Publishing.
- Spivak, Gayatri C. (1988) "Can the Subaltern Speak?". Teoksessa Cary Nelson & Lawrence Grossberg (toim.) *Marxism and the Interpretation of Culture*. Basingstoke, Macmillan Education, 271–313.
- Taylor, Sunny (2004). "The right not to work: Power and disability". *Monthly Review* 55:10, 30–44.
- Valencia, Sayak (2018) *Gore Capitalism*. Kääntänyt John Pluecker. Los Angeles, Semiotext(e).
- Viren, Eetu (2012) *Vallankumouksen asennot*. Helsinki, Tutkijaliitto.
- Weeks, Kathi (2011) *The Problem with Work*. London, Duke University Press.